

JAK SZANUJĘ TO BEZ ALE. SZACUNEK W WYPOWIEDZIACH ANKIETOWYCH LUBELSKICH STUDENTÓW

Sylwia Katarzyna Gierczak

Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie

<https://doi.org/10.15388/VLLP.2021.4>

ADNOTACJA. Celem artykułu jest przedstawienie wyników badań ankietowych dotyczących rozumienia pojęcia SZACUNKU, zgodnie z ujęciem metodologicznym przyjętym w raporcie *Język – wartości – polityka. Zmiany rozumienia nazw wartości w okresie transformacji ustrojowej w Polsce* wydanym pod kierunkiem Jerzego Bartmińskiego (JWP 2006). W przeprowadzonym badaniu empirycznym posłużono się schematem lubelskiej ankiety ASA. Adekwatnie do przyjętej procedury wszystkim studentom obligatoryjnie zadano jedno pytanie: „Co – według Ciebie – stanowi o istocie prawdziwego szacunku?”.

Do grupy respondentów włączono 100 studentów 5 lubelskich uczelni: Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, Uniwersytetu Przyrodniczego, Uniwersytetu Medycznego i Politechniki Lubelskiej. W gronie ankietowanych byli przedstawiciele obu płci (kobiety i mężczyźni), wśród nich studiujący zarówno kierunki ścisłe, jak i humanistyczne.

SŁOWA KLUCZOWE: semantyka, etnolingwistyka, aksjologia lingwistyczna, szacunek, ankieta.

Pprzedmiotem niniejszego opracowania jest prezentacja i interpretacja wyników badań ankietowych na temat SZACUNKU. W ankiecie, prowadzonej od czerwca do połowy września 2020 roku, udział wzięła 100-osobowa grupa studentów 5 lubelskich uczelni: Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej (54 osoby), Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego (24 osoby), Uniwersytetu Przyrodniczego (10 osób), Uniwersytetu Medycznego (10 osób) i Politechniki Lubelskiej (2 osoby). Wśród respondentów znalazło się 71 kobiet oraz 29 mężczyzn – przedstawiciele kierunków ścisłych (34 osoby) i humanistycznych (66 osób)¹. Ze względu na sytuację pande-

1 W doborze respondentów starano się odpowiedzieć na wymogi badań ankietowych prowadzonych w ramach projektu EUROJOS co do liczby, wieku, płci uczestników oraz wybranego przez nich profilu kształcenia (w badaniu pojawiają się jednak pewne asymetrie liczbowe niezależne od prowadzącego ankietę). Opis założeń dotyczących metodyki badań ankietowych przedstawili Jerzy Bartmiński i Małgorzata Brzozowska w tomie *Język – wartości – polityka* (JWP 2006).

miczną badanie przeprowadzono w niestandardowych warunkach – odbyło się ono online, z wykorzystaniem internetowego formularza Google².

Przygotowany artykuł wpisuje się w nurt badań nad językiem wartości (aksjologią lingwistyczną), które znalazły naukowe ujęcie w pięciotomowym *Leksykonie aksjologicznym Słowian i ich sąsiadów* (LASiS), powstającym w ramach międzynarodowego konwersatorium EUROJOS pod kierunkiem naukowym i redakcyjnym J. Bartmińskiego. Przedstawione w prezentowanym tekście analizy pozostają w istotnej korelacji z pracami lubelskich etnolingwistów³, którzy przedmiotem swoich zainteresowań uczynili rekonstrukcję kanonu wartości narodowych i europejskich na podstawie interpretacji trojakiemu typowi danych: słownikowych⁴, ankietowych oraz tekstowych (podstawa materiałowa SAT: system – ankieta – tekst).

Zaprezentowany w artykule materiał ankietowy oraz jego interpretacja służą rekonstrukcji tego, jak mówiący rozumieją pojęcie SZACUNKU. Dowartościowuje się tu więc zorientowaną subiektywistycznie perspektywę kognitywną, a tym samym odwołuje do intuicji językowej użytkowników polszczyzny.

Rekonstrukcja obrazu SZACUNKU utrwalonego w polszczyźnie może się okazać o tyle istotna, że brakuje opracowań lingwistycznych na ten temat. Treść tego pojęcia nie została też dotychczas opisana przez językoznawców. Warto jednak podkreślić, że koncepty kulturowe, takie jak PRAWDA, TOLERANCJA, GODNOŚĆ oraz ODPOWIEDZIALNOŚĆ, silnie powiązane z SZACUNKIEM, znalazły się na listach proponowanych do zbadania w ramach programu EUROJOS. Wedle mojej oceny bliższe rozpoznanie językowo-kulturowej konceptualizacji SZACUNKU należy uznać za bardzo istotne – zwłaszcza z uwagi na zdewaluowany kształt polskiego dyskursu społecznego. Szacunek jest bowiem – według Piotra Sztompki – jednym z sześciu fundamentów wspólnoty, obok: zaufania, lojalności, wzajemności, solidarności oraz sprawiedliwości, które wspólnie stanowią „swoisty budulec relacji bardziej złożonych”, jak miłość, przyjaźń czy współpraca (Sztompka 2019).

2 https://docs.google.com/forms/d/e/1FAIpQLScE2wjRivocE95JQGO4wjB26RA86s5_SIH4Bx2EyDyiqvl1zA/viewform (dostęp: 12.09.2020). Respondentom nie narzucono limitu słów w odpowiedzi. Liczby wyrazów nie ograniczono też w standardowej (dotychczas stosowanej – bezpośredniej) formie ankietowania. Jedyne ograniczenie wynikało wówczas z ilości miejsca pozostawionego na odpowiedź w rozdawanym respondentom formularzu (około 3-4 linijek arkusza A4). W kwestionariuszu przeprowadzonym online, ze względu na jego specyfikę, nie było takiego ograniczenia.

3 Raport z badań empirycznych *Język – wartości – polityka. Zmiany rozumienia nazw wartości w okresie transformacji ustrojowej w Polsce*, wydany w 2006 roku pod redakcją Jerzego Bartmińskiego, opracował zespół w składzie: Jerzy Bartmiński, Iwona Bielińska-Gardziel, Małgorzata Brzozowska, Irina Lappo, Urszula Majer-Baranowska oraz Beata Żywicka. Zaproponowane w tomie JWP ujęcie metodologiczne wykorzystują także współpracownicy LASiS.

4 Materiał systemowy dotyczący słowa *szacunek* oraz jego częściową interpretację przedstawiłam w artykule pt. „Od szacowania do szacunku – rozwój znaczenia słowa *szacunek* w świetle danych leksykograficznych” (Gierczak 2021).

Za podstawę przygotowanego badania przyjęto lubelską ankietę ASA (tj. ankietę słownika aksjologicznego, która została przeprowadzona w Lublinie trzykrotnie: w latach 1990, 2000 i 2010). Zgodnie z przyjętą procedurą wszystkim respondentom obligatoryjnie zadano jedno pytanie: „Co – według Ciebie – stanowi o istocie prawdziwego szacunku?”⁵. Jak pisał J. Bartmiński –

wprowadzony do pytania modyfikator „prawdziwy” miał kierować uwagę respondentów na subiektywne wyobrażenie przedmiotu, a nie realnie (obiektywnie) istniejący obiekt. Z kolei wyrażenie „o istocie” miało skupiać uwagę na cechach najważniejszych, a nie drugorzędnych (Bartmiński 2017a, 138–139).

Na operator „prawdziwy” i wyrażenie „o istocie” respondenci ankiety reagowali, pisząc:

Istota prawdziwego szacunku to... (ankieta nr 25); *Istota szacunku tkwi w...* (ankieta nr 45); *Istotą prawdziwego szacunku jest...* (ankiety nr 63, 72, 92); *Według mnie istotą szacunku jest...* (ankieta nr 24); *Istotę prawdziwego szacunku stanowi...* (ankieta nr 71); *O istocie prawdziwego szacunku stanowi...* (ankiety nr 3, 60, 79, 93).

W niniejszym artykule przedstawię i omówię odpowiedzi, jakich respondenci udzielili na pytanie „Co – według Ciebie – stanowi o istocie prawdziwego szacunku?”. Swoją analizę oparłam na wypowiedziach 100 osób (N) i 142 wywołanych „minireplikach” (W). Wyodrębniłam 28 deskryptorów (D), spośród których 15 ma jednostkowe poświadczenia. Cechy deskryptorowe (wraz z wyrażeniami im odpowiadającymi) uporządkowałam zgodnie z ich frekwencją, a następnie przyporządkowałam do odpowiednich aspektów. Wyróżniłam 6 aspektów: bytowy (B), psychiczny (P), społeczny (S), psychospołeczny (A), kulturowy (K) oraz etyczny (E)⁶. Przyporządkowanie poszczególnych deskryptorów nie było zadaniem łatwym, gdyż:

nie jest możliwa pełna obiektywizacja operacji wyodrębniania aspektów. Są one uwikłane w subiektywne postrzeganie rzeczywistości i niekiedy nie wykluczają się wzajemnie. Ich wyodrębnienie okazało się jednak istotnym narzędziem interpretacji danych, pozwalającym ujawnić pewne niedostrzegane parametry zmian w rozumieniu i operowaniu nazwami wartości. Warunkiem koniecznym skutecznego stosowania tego narzędzia jest konsekwencja w operowaniu nim <...> (Brzozowska 2006, 41–42).

Z danych pozyskanych od studentów lubelskich uniwersytetów wyłania się taki oto obraz SZACUNKU (w języku polskim).

5 Zadano też 5 pytań dodatkowych i wprowadzono tzw. *but test*. J. Bartmiński konstatował bowiem, że „<...> nic nie stoi na przeszkodzie, by poszczególni badacze poza jednym pytaniem obowiązkowym dla wszystkich stosowali także inne pytania/polecenia <...>” (Bartmiński 2016, 349).

6 Zob. JWP 2006: 40–41.

N = 100, W = 142, D = 28, Ws⁷ = 48,59%

1. akceptacja i empatia wobec drugiej osoby (S); 35 / 24,65%

akceptacja i podejście z życzliwością i spokojem (7)⁸; szacunek wymaga przyjęcia pokory, akceptacji i zrozumienia (24); <...> akceptacja, zrozumienie (47); <...> chęć zrozumienia osoby / empatia, przyjazny stosunek w relacji (pomimo ewentualnych różnic itd.) (30); według mnie o istocie prawdziwego szacunku stanowi poziom empatii do drugiej istoty <...> (49); <...> ale też i empatia (62); empatia w stosunku do drugiej osoby (75); empatia zarówno do ludzi, jak i zwierząt (70); umiejętność współczucia i bycie wyrozumiałym <...> (69); wyrozumiałość <...> dla innych (99); zrozumienie i uszanowanie postawy innej osoby (31); zrozumienie poglądów, postaw, zachowania innej osoby i nieocenianie ich (86); akceptacja wszystkich indywidualnych cech, przekonań i dbanie o dobro osobnika (50); dbanie o uczucia i potrzeby innych ludzi mimo dzielących nas różnic (68); minimum to akceptacja i tolerancja, maksimum to podziw i uznanie wartości. Szacunek sytuje się moim zdaniem na tej skali (17); szacunek oznacza dla mnie akceptację drugiego człowieka, jego kultury, przekonań, wierzeń, cech charakteru, przyzwyczajęń itp. (66); akceptacja lub przynajmniej tolerancja zdania, stanowiska, doświadczenia drugiego człowieka (83); także wzajemna akceptacja – ale nie w znaczeniu, że musi mi się podobać wszystko u drugiej osoby – coś może mi się nie podobać, ale muszę to zaakceptować, ponieważ każdy jest trochę inny, ma inny światopogląd. Innymi słowy – nie „ślepe” gloryfikowanie wszystkiego, co dana osoba sobą reprezentuje, ale tolerowanie jej / jego odmienności (87); szanuję odmienności innych osób, mogę się z nimi nie zgadzać, ale nie krytykuję ich za to, kim są. Skupiam się na tym, co robią, jak wyrażają swoją odmiennność, czy nie uderza w wolność innych osób (6); szanowanie innych, tolerując zarazem ich inność, różnorodność (8); uznanie odrębności, wolności drugiego człowieka (21); poszanowanie odrębności <...> (55); brak narzucania własnego zdania, zmuszania kogoś do zrobienia tego, co my chcemy (21); szacunek to poszanowanie poglądów innych, odmiennych zdań (38); spokojne przyjmowanie cudzych poglądów, z którymi się nie zgadzamy (61); tolerancja na innych ludzi, ich uczucia, myśli itd. (28); tolerancja do drugiego człowieka <...> (47); <...> oraz tolerancja wobec drugiej osoby (69); szczerza postawa wobec drugiego człowieka pozbawiona uprzedzeń (39); stanowi dla mnie wartość, która jest niezależna od wszystkiego. Jest to tak zwana akceptacja, tolerancja i kultura, która jest nadana od urodzenia aż do śmierci (84); wyzbycie się uprzedzeń i oceniania innych przez pryzmat wyglądu, poglądów itp. (15); według mnie istotą szacunku jest nieokazywanie nienawiści, pogardy, arogancji (24); nieponiżanie drugiego człowieka jawnie ani przez aluzje (73); brak przejawów różnych form przemocy (42); to, w jaki sposób o kimś myślimy (82)

7 Wskaźnik stereotypizacji (Ws) dostarcza informacji o tym, „jaki procent w ogólnej liczbie wskazań (W) stanowi frekwencja dwóch cech najczęstszych” (Bartmiński 2017a, 139).

8 Liczby umieszczone w nawiasach okrągłych odpowiadają numerom poszczególnych ankiet.

2. kultura osobista, czyli „właściwe” / „stosowne” zachowanie wobec drugiej osoby oraz odpowiedni stosunek / odpowiednie podejście do zwierząt, roślin, rzeczy (S); 34 / 23,94%

kultura względem drugiego człowieka (4); <...> kultura dla innych (99); kulturalny stosunek do innych osób, nieważne, czy jest to twój kolega, osoba starsza czy twój nauczyciel (11); odpowiedni stosunek do rzeczy lub do osoby (100); zachowana kultura słowna <...> (30); według mnie o istocie prawdziwego szacunku stanowi <...> także poziom kultury osobistej <...> (29); [pozytywne] odniesienie do drugiego człowieka (34); o istocie szacunku świadczy to, jak odnosimy się do innych ludzi (58); [pozytywne] podejście do drugiego człowieka (89); [pozytywny] sposób, w jaki odnosimy się do rozmówcy oraz nasza [pozytywna] postawa podczas rozmowy (20); sposób traktowania i sposób, w jaki mówimy do drugiej osoby (12); [właściwy] sposób mówienia i odpowiadania na pytania (76); istotę prawdziwego szacunku stanowi [pozytywne] postrzeganie i traktowanie szanowanej osoby czy rzeczy (71); istotą prawdziwego szacunku jest to, jak traktujemy każdego napotkanego człowieka, zwierzę, a nawet rośliny czy wspólne przestrzenie typu trawniki (72); stosowne zachowanie (1); [właściwe] zachowanie (95); według mnie o istocie prawdziwego szacunku stanowi <...> [właściwe] zachowanie się w odpowiednich sytuacjach (29); o istocie szacunku stanowi to, jak zachowujemy się względem kogoś, jak go traktujemy (10); [odpowiednie] zachowanie wobec osoby słabszej, zachowanie, gdy nie mam ustalonego schematu, jak już zachowała się np. cała grupa osób (23); [właściwe] zachowanie pewnych osób w danej sytuacji (56); o istocie szacunku do człowieka świadczy jego [odpowiednie] zachowanie i podejście (90); grzeczność względem innych (1); <...> grzeczność (94); szacunek to brak negatywnych wyrażań kierowanych do drugiej osoby (prócz konstruktywnej krytyki), obelgi, obmawianie za plecami, kłamanie, przeklinanie, wyzywanie itp. (57); <...> nieopisywanie jej [szanowanej osoby] w negatywny sposób (a jeżeli już stosujemy pewną krytykę zachowania, to w sposób konstruktywny) <...> (80); poprawne wyrażanie się <...> (94); stosowanie cenzuralnych słów i zwrotów <...> (74); <...> komunikacja nastawiona na pokojową wymianę zdań z poszanowaniem uczuć drugiej strony (74); wzajemna, kulturalna, wspierająca, dotrzymująca słowa komunikacja interpersonalna (51); [odpowiednie] czyny i słowa skierowane zarówno bezpośrednio do osoby / grupy / instytucji, jak i dokonane / wypowiedziane w innym towarzystwie (81); nasze [odpowiednie] czyny, a nie tylko słowa (96); stanowią o nim [szacunku] nasze czyny, w jaki wyrażamy ten szacunek, wobec tego lub kogo, którego szanujemy (97); [odpowiednie] gesty <...> (95); odpowiednie do sytuacji ubranie <...> (94)

3. uznanie drugiej osoby za autorytet, podziw dla kogoś lub czegoś (S); 19 / 13,38%

autorytet danej osoby w stosunku do mnie lub ogółu społeczeństwa <...> (41); według mnie o istocie prawdziwego szacunku stanowi autorytet, jakim darzymy daną osobę i co u niej podziwiamy (43); <...> uznawanie jej [szanowanej osoby] nawet za pewien autorytet (80); minimum to akceptacja i tolerancja, maksimum to podziw i uznanie wartości. Szacunek sytuuje się moim zdaniem na tej skali (17); To trudne pytanie.

Powiedziałbym, że istotą szacunku jest uznanie żywione wobec przedmiotu czy człowieka, którego darzymy szacunkiem. Może ma to coś [wspólnego] z czułością, o której mówiła Tokarczuk w mowie noblowskiej (19); okazujemy szacunek, gdy kogoś podziwiamy (w znaczeniu pozytywnym) lub ogólowi, jako reprezentantom gatunku homo sapiens (w znaczeniu neutralnym) (13); pełna akceptacja, ale także zachwyt nad kimś lub czymś (32); według mnie podstawą szacunku jest podziw <...> (40); o istocie prawdziwego szacunku stanowi, według mnie, podziwianie / aprobowanie danych cech u pewnej osoby (48); istotą prawdziwego szacunku jest pewnego rodzaju podziw i chęć naśladowania postaw uznawanych za dobre (92); <...> docenienie <...> (55); <...> Szacunek może też mieć inny wymiar i oznaczać szczególną pochwałę dla cudzego zachowania (26); szacunek to pojęcie bardzo wieloznaczne, ale chyba najbardziej ogólnie mogę powiedzieć, że „szanować” to „uznawać wartość” kogoś / czegoś (64); dostrzeżenie i docenienie jakiejś wartości, której wpływ na świat lub powszechna opinia o niej są wyłącznie pozytywne (67); postępowanie wobec drugiej osoby, gesty i słowa mające na celu okazanie drugiej osobie, że jest w jakiś sposób wyjątkowa (18); poszanowanie (9); respekt (9); prawdziwe, nieudawane poszanowanie dla czegoś, nawet wbrew naszym poglądom (91); poważanie wśród innych ludzi <...> (27)

4. niewywyższanie się wobec drugiej osoby, traktowanie drugiego człowieka równo ze sobą (S); 6 / 4,23%

traktowanie drugiej osoby tak, jak byśmy chcieli, aby i nas traktowali (2); traktowanie innych osób w sposób, w jaki sami chcielibyśmy (uważamy, że powinniśmy) być traktowani w danej sytuacji (65); <...> ale i stawianie drugiego człowieka na równi z samym sobą. Niewywyższanie czy deprecjonowanie kogokolwiek, ale poczucie równości (40); traktowanie drugiego człowieka równo ze sobą (77); równe traktowanie drugiego człowieka, jego osoby, poglądów (44); nieponiżanie drugiego człowieka jawnie ani przez aluzje (73)

5. pozytywne nastawienie do świata i jego elementów oraz wewnętrzna i autentyczna potrzeba okazywania szacunku innym (S); 6 / 4,23%

według mnie o istocie prawdziwego szacunku stanowi <...> percepcja otaczającego nas świata oraz innych ludzi (35); <...> i to, w jaki sposób jest się nastawionym do życia (79); szacunek możemy okazywać np. osobom <...> (38); szacunek możemy okazywać <...> też rzeczom, symbolom (38); istotą szacunku jest obdarzanie nim innych stworzeń (53); o istocie prawdziwego szacunku stanowi wewnętrzna potrzeba jego okazywania względem innych osób. Wszelkie konwenanse, które wymuszają jego okazywanie, np. osobom starszym jedynie ze względu na ich wiek, nie historię życia czy doświadczenie, mogą stanowić tylko o szacunku powierzchownym, niewynikającym z wewnętrznej potrzeby darzenia człowieka szacunkiem (60)

6. podmiotowe traktowanie każdego / drugiego człowieka (S); 5 / 3,52%

uznanie prawa drugiego człowieka do podmiotowego traktowania, decydowania o sobie, popełniania własnych błędów, uznanie jego zdania nawet, gdy go nie rozumiem (22);

uznanie podmiotowości rozmówcy, ważności jego stanowiska, poglądów i uczuć (98); podejście osobowe do każdego człowieka <...> (59); możliwość wyrażania własnej opinii (85); to, iż możemy mieć inne zdanie w jakimś temacie niż pan / pani X, ale nie skreśla to tej osoby i normalnie możemy z tą [osobą] rozmawiać (88)

7. miłość do drugiego człowieka i dbałość o jego dobro (A); 4 / 2,82%

istota prawdziwego szacunku to Dobroć. Należy do każdej osoby podchodzić z miłością (25); miłość do drugiego człowieka, chęć dobra dla drugiego (46); <...> chronienie (55); <...> oraz dbałość <...> (63)

8. szczerłość postawy wobec drugiego człowieka (P); 4 / 2,82%

to, że szacunek wobec kogoś lub czegoś wynika z przekonania i jest szczerzy, a nie wywołany np. strachem czy chęcią uzyskania korzyści (16); według mnie o istocie prawdziwego szacunku stanowi <...> szczerłość (49); szczerza postawa wobec drugiego człowieka pozbawiona uprzedzeń (39); o istocie prawdziwego szacunku stanowi jego autentyczność (3)

9. wychowanie w duchu szacunku do drugiego człowieka (S); 4 / 2,82%

wychowanie przez rodziców wyniesione z domu (14); według mnie o istocie prawdziwego szacunku stanowi wychowanie <...> (29); wychowanie w propagowaniu postawy szacunku (52); o istocie prawdziwego szacunku stanowi wychowanie <...> (79)

10. uznanie człowieczeństwa, godności drugiego człowieka (E); 3 / 2,11%

przekonanie o godności każdego człowieka (5); <...> uznanie jego [człowieka] godności i wartości (59); człowieczeństwo, które determinuje ludzkie zachowania i postawy (36)

11. uznanie wiedzy / umiejętności / osiągnięć / doświadczenia drugiego człowieka (P); 3 / 2,11%

<...> oraz wiedza lub umiejętności <...> (62); <...> lub osiągnięcia w danej dziedzinie (41); doświadczenie <...> (95)

12. cechy charakteru / osobowości drugiego człowieka (P); 2 / 1,41%

całokształt cech reprezentowanych przez danego człowieka (54); prawdziwy, obiektywny, a zarazem przyziemny temperament <...> (62)

13. wartości, jakimi kieruje się drugi człowiek (E); 2 / 1,41%

wartości (9); o istocie prawdziwego szacunku stanowią wartości (78)

14. bezinteresowność wobec drugiego człowieka (E); 1 / 0,70%

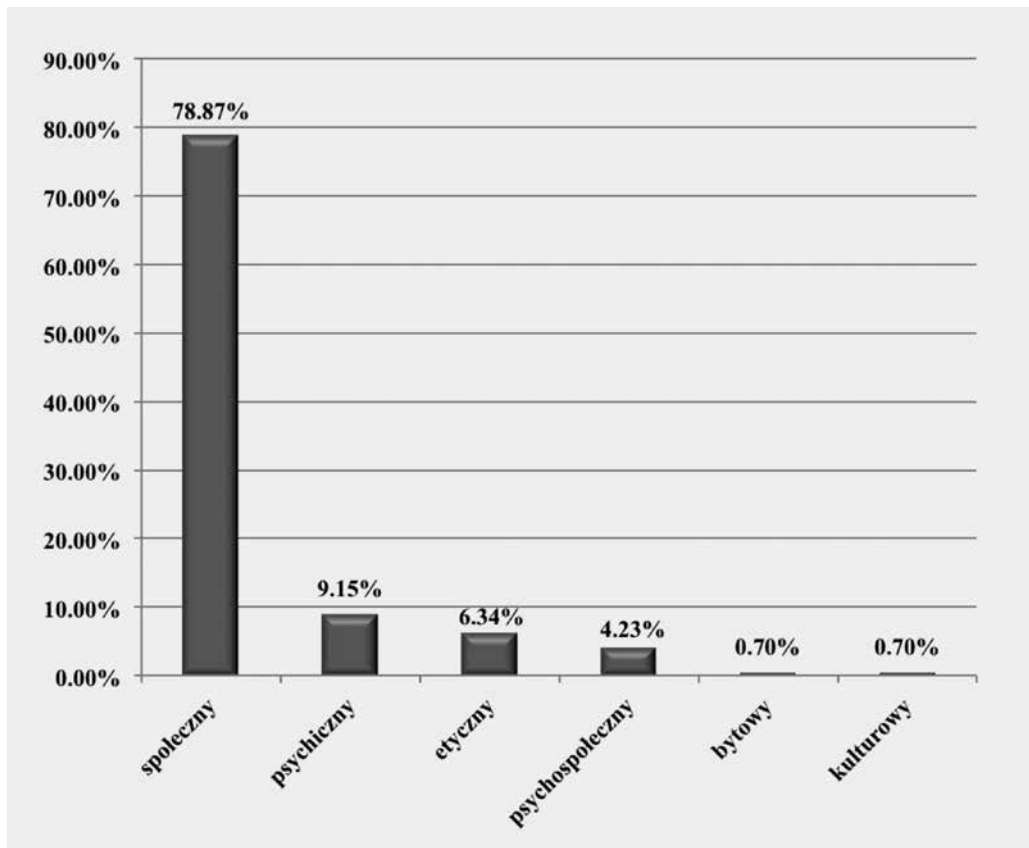
według mnie o istocie szacunku stanowi bezinteresowność (13)

15. cześć okazywana komuś i pamięć o kimś (A); 1 / 0,70%

istotą prawdziwego szacunku jest oddawanie czci <...> czy nawet po prostu pamięć (63)

16. intencja osoby, która go okazuje (E); 1 / 0,70%
istota szacunku tkwi w intencji osoby, która go okazuje (45)
17. kompromis zawarty dla wspólnego dobra (S); 1 / 0,70%
szacunek to kompromis zawarty dla wspólnego dobra pojmowany nieco szerzej od tolerancji. W sytuacji, gdy wyczerpuje się nasze przyzwolenie na dane zachowania, tolerancja nie implikuje tego, jak dotkliwy może być nasz sprzeciw, natomiast szacunek do drugiej osoby już tak. <...> (26)
18. okazywanie szacunku sobie samemu (P); 1 / 0,70%
szanujemy również samych siebie (38)
19. okazywanie szacunku w sposób zgodny z obowiązującymi wzorami kultury (K); 1 / 0,70%
<...> to, z jakiego kręgu kulturowego się wywodzimy <...> (79)
20. poświęcenie dla kogoś (E); 1 / 0,70%
<...> poświęcenie <...> (63)
21. świadomość wartości ludzkiego życia (E); 1 / 0,70%
świadomość o wartości ludzkiego życia (37)
22. umiejętność postawienia siebie samego na drugim miejscu (P); 1 / 0,70%
<...> umiejętność postawienia siebie samego na drugim miejscu <...> (63)
23. umiejętność przyznawania się do popełnionych błędów (P); 1 / 0,70%
umiejętność przyznawania się przed kimś do błędu (33)
24. umiejętność słuchania innych ludzi (P); 1 / 0,70%
umiejętność słuchania innych ludzi (14)
25. wzajemność relacji (S); 1 / 0,70%
myślę, że o istocie prawdziwego szacunku stanowi wzajemność. Obie strony, niezależnie od tego, jakie grupy społeczne reprezentują, muszą się wzajemnie szanować, inaczej nie można mówić o prawdziwym szacunku (87)
26. zapracowanie sobie u drugiej osoby na szacunek (S); 1 / 0,70%
<...> zapracowanie sobie na szacunek (27)
27. zaufanie do szanowanej osoby (A); 1 / 0,70%
zaufanie do szanowanej osoby <...> (80)
28. zebrany przez drugą osobę majątek (B); 1 / 0,70%
o istocie prawdziwego szacunku stanowi zebrany majątek (93)

Wykres 1. Cechy „prawdziwego” SZACUNKU w języku polskim w ujęciu aspektowym.
Źródło: opracowanie własne

W świetle danych pozyskanych od respondentów na pozycji pierwszej znalazł się **aspekt społeczny** (78,87%), który obejmuje, zgodnie z ustaleniami autorów tomu *Język – wartości – polityka*,

wyrażenia nazywające stosunek do ludzi, zachowania społeczne; solidarność, współpracę i wzajemną pomoc; napięcia i konflikty społeczne; hierarchię społeczną; braterstwo; sprawiedliwość, tolerancję, kompromis, umiejętność komunikacji, poszanowanie praw innego człowieka; wszystkie układy rodzinne; dyskryminację (seksizm, układy, korupcja, kumoterstwo), poczucie jedności (JWP 2006, 40).

Na tym poziomie o istocie prawdziwego szacunku stanowią przede wszystkim: **akceptacja i empatia wobec drugiej osoby** (24,65%) – cecha pierwsza na liście rankingowej, czyli wskazywana przez ankietowanych studentów najczęściej – ściśle powiązana z poszanowaniem wszelkich ludzkich odmienności, tolerancją, wyrozumiałością oraz życzliwością, a zatem wyraźnie skorelowana też z **podmiotowym trakto-**

waniem każdego człowieka (3,52%); **kultura osobista** (23,94%), której przejawem jest **właściwe / stosowne zachowanie wobec drugiej osoby** (rozumiane jako pozytywne jej traktowanie, grzeczne zwracanie się do niej, również dbałość o odpowiadający okolicznościom strój), a także – co ważne – **odpowiednie podejście do zwierząt i rzeczy**; oraz **uznanie drugiej osoby za autorytet**, wyraźnie sprzężone z **podziwem / uznaniem okazywanym komuś lub czemuś** (13,38%).

W opozycji do szacunku stawiane jest przez respondentów **wywyższanie się względem drugiej osoby** (4,23%), czyli deprecjonowanie jej, **negatywne nastawienie do świata i jego elementów** oraz **brak uwewnętrznionej i autentycznej potrzeby okazywania szacunku innym** (4,23%), nie tylko ludziom, ale również rzeczom, symbolom, pozostałym stworzeniom.

Drugie miejsce w układzie frekwencyjnym zajął **aspekt psychiczny** (9,15%). W jego ramach mieszczą się

wrażenia nazywające wymiar duchowy, cechy umysłowości i charakteru (mądrość, odwaga, itd.), emocje i intelekt, zdolności, umiejętności, skłonności, talenty i zamiłowania, zainteresowania; wszystkie poczucia, odczucia, uczucia np.: bezpieczeństwo, lęk, szczęście, komfort psychiczny, lekkość etc.; decyzje i działania o wymiarze indywidualnym / indywidualizm (JWP 2006, 40).

W świetle wypowiedzi respondentów istotę prawdziwego szacunku na tej płaszczyźnie wyznacza **szczerść postawy wobec drugiego człowieka** (2,82%), której wyjątkowo bliska jest autentyczność. W ten sposób pojmowany szacunek okazywany innym ludziom wyklucza interesowność i chęć osiągnięcia indywidualnych korzyści / zysków. Za istotny wyznacznik prawdziwego szacunku ankietowani studenci uznali **cechy charakteru i osobowości drugiego człowieka** (1,41%), a także jego **wiedzę, umiejętności, osiągnięcia** oraz **doświadczenie** (2,11%).

Trzecia pozycja w ujęciu aspektowym przypadła **aspektowi etycznemu**⁹ (6,34%). Na tym poziomie – zdaniem respondentów – istotę prawdziwego szacunku należy łączyć z **uznaniem człowieczeństwa i godności drugiego człowieka** (2,11%). Człowieczeństwo i godność to cechy, które wyraźnie **uświadamiają wartość ludzkiego życia** (0,70%) i wyznaczają jego sens. Wypowiedzi ankietowe ujawniają też, że wyróżnikiem prawdziwego szacunku są **wartości, jakimi kieruje się drugi człowiek** (1,41%).

Aspekt psychospołeczny (4,23%), obejmujący

wrażenia nazywające wszystkie postawy wobec ludzi, stosunki do ludzi (dobroć, altruizm), zachowania społeczne, które wymagają pewnych predyspozycji psychicznych i umysłowych, np.: miłość, przyjaźń, przywiązanie, szacunek, współczucie, miłosierdzie, obiektywność, chęć niesienia pomocy, odpowiedzialność, życzliwość (JWP 2006, 40),

9 Aspekt etyczny (E) dotyczy wyłącznie „eksplicytnych wyrażeń wartościujących pod kątem dobro – zło, piękno – brzydota, pozytywny – negatywny” (JWP 2006, 41).

zajął czwarte miejsce w układzie frekwencyjnym. Na tej płaszczyźnie o prawdziwym szacunku stanowi dodatnio waloryzowana postawa **miłości do drugiego człowieka i dbałości o jego dobro** (2,82%), której egzemplifikacją może być następująca wypowiedź: *istota prawdziwego szacunku to Dobroć. Należy do każdej osoby podchodzić z miłością* (25). Za przejaw prawdziwego szacunku lubelscy studenci uznali także **cześć okazywaną komuś i pamięć o kimś** (0,70%) oraz **zaufanie do szanowanej osoby** (0,70%).

Aspekty **bytowy**¹⁰ (0,70%) oraz **kulturowy**¹¹ (0,70%) charakteryzują się najniższą frekwencją. Aspekt bytowy odnosi się – według respondentów – do **zebranego przez drugą osobę majątku**, natomiast aspekt kulturowy określa peryfrazą *to, z jakiego kręgu kulturowego się wywodzimy*.

Podsumowanie

W podsumowaniu chciałabym zaprezentować kilka konkluzji.

1. Pozyskany od lubelskich studentów i przedstawiony w niniejszym opracowaniu materiał ankietowy odpowiada, odnotowywanemu przez wszystkie nowsze słowniki języka polskiego na pozycji eksponowanej, podmiotowemu znaczeniu leksemu *szacunek*, tj. ‘uznanie wartości czegoś lub kogoś, poszanowanie, poważanie’ (NSJP 2007, 679; a także: SWJP 1996, 1083) czy ‘szczególne względy i uznanie okazywane komuś lub czemuś’ (WSJP Żmig), które wiąże się z wysokim rangowaniem kogoś lub czegoś. Wśród cech najczęściej wskazywanych przez studentów, jako istotnych dla prawdziwego szacunku, znalazły się **akceptacja i empatia** (24,65%) oraz szeroko pojęta **kultura osobista** (23,94%), podstawą szacunku jest zaś – zdaniem respondentów – subiektywny **podziw dla kogoś / czegoś, uznanie drugiej osoby za autorytet** (13,38%), ujawniające się m.in. przez poszanowanie drugiego człowieka oraz okazywany mu respekt. Istotne okazuje się tu również dające się obiektywnie stwierdzić poważanie wśród ludzi. **Podziw okazywany komuś lub czemuś, uznanie drugiej osoby za autorytet** wyraża się w konkretnych postawach, o których wspominali młodzi ludzie: *aprobowaniu, chwaleńniu, docenianiu, chęci naśladowania*. Wyodrębnione cechy stanowią elementy szerszej ramy pojęciowej – **podmiotowego traktowania każdego człowieka** oraz **osobowego podejścia do niego** (3,52%), a ponadto są konsekwencją **wychowania w duchu szacunku do drugiego człowieka** (2,82%).

10 Aspekt bytowy (B) obejmuje „wyrażenia związane z sytuacją życiową i postawami żywymi, posiadaniem dóbr materialnych, dobrobytem, biedą, porządkiem / ładem, pracą, przemyśleniem, podziałem dóbr materialnych, punktualnością, ekologią, rozwojem, nałogami, pożywieniem” (JWP 2006, 40).

11 Aspekt kulturowy (K) obejmuje „wyrażenia nazywające wartości kultury, zabytki, oświatę, wykształcenie, obyczaje, język, muzykę, tańce, zabawę, rozrywkę, naukę, cywilizację, działania artystyczne (i obiekty z nimi związane)” (JWP 2006, 41).

2. Pytanie, **za co** darzy się szacunkiem? Głęboko podmiotowa koncepcja szacunku zakłada, że szacunek, jakim darzy się drugiego człowieka, ma charakter natywny i nie powinien być niczym uwarunkowany, choć nie bez istotnego znaczenia pozostaje to, jakim ktoś jest człowiekiem i jakimi wartościami kieruje się w swoim postępowaniu. Zebrane dane ankietowe ujawniają, że nawet jeśli respondenci szanują kogoś **za coś**, to z reguły przedmiotem szacunku stają się cechy intelektualne (wiedza, umiejętności, osiągnięcia). W materiale ankietowym właściwie nie pojawiło się przedmiotowe znaczenie *szacunku*: ekon. ‘określenie, ocena wartości materialnej czegoś; oszacowanie, otaksowanie, wycena’ (USJP 2004, WSJP PWN 2018), tylko jeden z respondentów napisał, że *o istocie prawdziwego szacunku stanowi zebrany majątek* (93). Brak odpowiedzi związanych z przedmiotowym znaczeniem szacunku zdaje się świadczyć o tym, że lubelscy studenci myślą o szacunku i definiują go jednak w kategoriach podmiotowych, związanych ze stosunkiem do drugiego człowieka i jego funkcjonowaniem w przestrzeni społecznej (wymiar aksjologiczny). Ankietowani studenci uznali, że istota prawdziwego szacunku tkwi w **poszanowaniu**, np. czyjejs wolności, odmienności, autonomii. Wskazane deskryptory pokrywają się z danymi leksykograficznymi.

3. Holistyczne spojrzenie na zebrane dane ankietowe pozwala wnioskować, że z wypowiedzi respondentów wyłania się dość ogólna i uniwersalistyczna koncepcja szacunku. W odpowiedziach studentów na pytanie o istotę prawdziwego szacunku nie odnajdziemy odwołań do kwestii obecnie bardzo popularnych i nośnych w polskim dyskursie społecznym, np. dotyczących szacunku do kobiet (kwestia feministyczna), religii i instytucji kościoła bądź przedstawicieli społeczności LGBT. Ciekawych refleksji oraz spostrzeżeń dostarcza natomiast *but test*. W tym miejscu chciałabym odnieść się do trzech z nich, stanowią bowiem wyrazisty komentarz przeprowadzonych analiz¹²: *Jak szanuję to bez ALE* (24); *Szanuję i nie ma ALE* (46); *Znaczący, że nie szanuję, ALE usprawiedliwiam się przed innymi, żeby nie wyjść na niemłą osobę* (21). Ujawniają one, że dla niektórych ankietowanych prawdziwy szacunek *jest postawą* poza wszelkimi „ale”, „lecz”, „jednakże”, poza warunkami, które należałoby spełnić, po prostu jest i NIE MA „ale”. Jeśli owo „ale” pojawia się, oznacza to, iż szacunek w istocie nie jest prawdziwy, nie jest szacunkiem. W mojej ocenie przytoczone powyżej repliki studentów okazały się na tyle znaczące, wartościowe i symptomatyczne, że jedną z nich uczyniłam częścią formuły tytułowej tego wystąpienia.

4. Dla ankietowanych studentów istotnych okazało się 6 aspektów SZACUNKU. Są nimi w układzie frekwencyjnym: aspekt społeczny (S): 78,87%; aspekt psychiczny (P): 9,15%; aspekt etyczny (E): 6,34%; aspekt psychospołeczny (A): 4,23%; aspekt bytowy (B): 0,70%; aspekt kulturowy (K): 0,70%.

5. Odpowiedzi studentów lubelskich uniwersytetów eksponują głęboko społeczny wymiar szacunku. **Aspekt społeczny** cechuje najwyższa frekwencja – oka-

12 Ta część wypowiedzi ankietowych będzie przedmiotem odrębnej analizy.

zał się bardzo istotny dla ponad połowy grupy ankietowanych (78,87%). Takie myślenie o szacunku, jako o postawie przejawiającej się w łączności z drugim człowiekiem, w stosunkach i zachowaniach społecznych, odpowiada ustaleniom P. Sztompki. Socjolog klasyfikuje szacunek jako jedną z sześciu najważniejszych relacji moralnych, która „pozwała liczyć, że nasze **zasługi, osiągnięcia, sukcesy** zostaną dostrzeżone i docenione” (Sztompka 2019), dostrzeżone oraz docenione przez kogoś, a więc w interakcji. Sztompka uwypukla, że ludzie szanuje się za coś. Jednocześnie podkreśla, iż szacunek należy do ludzkiej przestrzeni moralnej, która może być rozpatrywana w wymiarze zarówno indywidualnym, jak i zbiorowym (Sztompka 2019). Zebrany materiał ankietowy potwierdza przede wszystkim to, że szacunek jest wartością bardzo istotną w sferze społecznej, wspólnotowej.

LITERATURA

- BARTMIŃSKI JERZY, 2006, Zmiany rozumienia nazw wartości w okresie transformacji ustrojowej w Polsce, *Język – wartości – polityka. Zmiany rozumienia nazw wartości w okresie transformacji ustrojowej w Polsce. Raport z badań empirycznych*, red. J. Bartmiński, Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 8–35.
- BARTMIŃSKI JERZY, 2016, *Uwagi końcowe* (Dyskusja podsumowująca projekt „Metody analizy językowego obrazu świata w kontekście badań porównawczych”, 348–351), *Etnolingwistyka* 28, 337–351.
- BARTMIŃSKI JERZY, 2017a, *EUROPA w świetle polskich danych ankietowych ASA 1990, 2000 i 2010, Nazwy wartości w językach europejskich. Raport z badań empirycznych*, red. I. Bie-lińska-Gardziel, M. Brzozowska, B. Żywicka, Przemysł: Państwowa Wyższa Szkoła Wschodnioeuropejska, 138–143.
- BARTMIŃSKI JERZY, 2017b, Leksykon aksjologiczny Słowian i ich sąsiadów – co zawiera, na jakich zasadach się opiera, dla kogo jest przeznaczony?, *Leksykon aksjologiczny Słowian i ich sąsiadów 5: HONOR*, red. P. Sotirov, D. Ajdačić, Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, s. 7–12.
- BRZOWSKA MAŁGORZATA, 2006, O przebiegu badań nad zmianami w rozumieniu nazw wartości w latach 1990–2000, *Język – wartości – polityka. Zmiany rozumienia nazw wartości w okresie transformacji ustrojowej w Polsce. Raport z badań empirycznych*, red. J. Bartmiński, Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 36–43.
- GIERCZAK SYLWIA KATARZYNA, 2021, Od „szacowania” do „szacunku” – rozwój znaczenia słowa „szacunek” w świetle danych leksykograficznych, *Język polski – między tradycją a współczesnością. Księga jubileuszowa z okazji stulecia Towarzystwa Miłośników Języka Polskiego*, red. Ewa Horyń, Ewa Młynarczyk, Piotr Żmigrodzki, Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Pedagogicznego, s. 447–457.
- SZADURA JOANNA, 2021, Obraz ZDROWIA we współczesnej polszczyźnie w świetle danych ankietowych, *Wartości w kulturach europejskich. Raport z badań empirycznych*, red. B. Żywicka, Lublin-Przemysł: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 87–104.
- SZTOMPKA PIOTR, 2019, *Sześć fundamentów wspólnoty*, <https://www.kongresobywatelski.pl/idee-dla-polski-kategoria/szesc-fundamentow-wspolnoty/>; dostęp: 14.09.2020.

ŹRÓDŁA

- JWP – Bartmiński Jerzy (red.), *Język – wartości – polityka. Zmiany rozumienia nazw wartości w okresie transformacji ustrojowej w Polsce. Raport z badań empirycznych*, Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 2006.
- LASiS – Bartmiński Jerzy (red.), *Leksykon aksjologiczny Słowian i ich sąsiadów* 1: DOM (red. J. Bartmiński, I. Bielińska-Gardziel, B. Żywicka, Lublin, 2015), 2: EUROPA (red. W. Chlebda, Lublin–Opole, 2018), 3: PRACA (red. J. Bartmiński, M. Brzozowska, S. Niebrzegowska-Bartmińska, Lublin, 2016), 4: WOLNOŚĆ (red. M. Abramowicz, J. Bartmiński, Lublin–Warszawa, 2019), 5: HONOR (red. P. Sotirov, D. Ajdačić, Lublin, 2017).
- NSJP – *Nowy słownik języka polskiego*, red. B. Dunaj, Warszawa, 2007.
- SWJP – *Słownik współczesnego języka polskiego*, red. B. Dunaj, Warszawa, 1996.
- USJP – *Uniwersalny słownik języka polskiego*, red. S. Dubisz, t. 3, Warszawa, 2004.
- WSJP PWN – *Wielki słownik języka polskiego PWN*, red. S. Dubisz, Warszawa, 2018.
- WSJP Żmig – *Wielki słownik języka polskiego*, red. Piotr Żmigrodzki, PAN, <https://www.wsjp.pl>, dostęp: 14.09.2020.

Not a whim, just esteem.

ESTEEM in the Questionnaire Responses of Lublin Students

Summary

This paper aims to present and discuss the results of a survey study concerning the notion of SZACUNEK (“esteem”). The survey was conducted in a group of students from Lublin universities: Maria Curie-Skłodowska University, John Paul II Catholic University of Lublin, University of Life Sciences in Lublin, Medical University of Lublin and Lublin University of Technology. The participants of the study included male and female students pursuing both STEM and liberal arts degrees.

The present paper is situated within the research on the language of values, which has its framework in the context of the five-volume *Leksykon aksjologiczny Słowian i ich sąsiadów* (“Axiological Lexicon of Slavs and Their Neighbours”) published under the scholarly and editorial direction of Jerzy Bartmiński as part of the international conference EUROJOS. The analyses discussed by the author were carried out in accordance with the methodological approach adopted in the report *Język – wartości – polityka. Zmiany rozumienia nazw wartości w okresie transformacji ustrojowej w Polsce* (“Language, Values, Politics. Evolution of the Understanding of Names of Values during the System Transformation in Poland”) published under the direction of Jerzy Bartmiński.

The survey study made use of the Axiological Dictionary Questionnaire. All respondents were obligatorily asked the following question: “What – in your view – constitutes the essence of esteem?”. The analysis and discussion of questionnaire results was based on 100 responses (N) and 142 “mini-responses” (W). This allowed to distinguish 28 descriptors (D), 15 of which had only single occurrences. Descriptor characteristics (along with the corresponding phrases) were ordered according to the number of occurrences and assigned to appropriate aspects. Six aspects characteristic for the students’ view of ESTEEM were distinguished.

The data gathered from the students of Lublin universities point out to the profoundly social nature of ESTEEM – it was the social aspect (S) that had the most occurrences. On this level, the essence of esteem lies mainly in: 1) acceptance and empathy toward others (the trait most frequently mentioned by the respondents) – strongly linked to the respect for difference, tolerance, understanding and kindness, and thus clearly correlated with subjective treatment of other people; 2) courteous manners manifested through appropriate behaviour toward others (understood as positive treatment of others, proper way of addressing people, or wearing occasion-appropriate attire), and appropriate treatment of animals and objects; 3) recognizing the other’s authority, clearly correlated with showing admiration/respect. The psychological (P), ethical (E) and psychosocial (A) aspects ranked second, third and fourth in the occurrence hierarchy, respectively. According to the respondents, the existential (B) and cultural (K) aspects are characterised by the lowest occurrence. The data gathered in the course of the survey is in agreement with the subjective denotation of the word *szacunek*, recorded in the primary position in all newer dictionaries of the Polish language: “recognition of the value of someone / something, consideration, regard”, or “particular regard or respect shown to someone / something”.

KEYWORDS: semantics, ethnolinguistics, linguistic axiology, esteem, questionnaire.
